

QADIMGI MISR FIRAVNLARI TARIXI

*Xakimova Maftuna Bahodirova**Murtozoeva Jayrona No'monjon qizi**Eshmamatova. Zilola olimjon qizi**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi*

Annontatsiya : Ushbu maqolada Qadimgi Misr tarixida firavnlarni boshqaruvi va ularning me'morchilikda amalga oshirgan islohotlari yoritilgan. Misrliklarni aytishiga ko'ra ularni tarixini eng yorqin davri III sulolaning eng yirik hokimi, qadimgi podsholik davlatchiligini asoschisi Joser edi (er. av. XXVIII asr boshlari atrofida). U Memfis shahrini poytaxt mavqeini tikladi. Podsho hokimiyatini kuchaytirdi, jumladan, podshoni jismi xudolar jismiga o'xshab oltindan yaratilganini anglatadigan yangi unvonni kiritdi. Joser gacha Misr podsholarini xom gishtdan qurilgan yassi binomastaba (arabcha—o'tirg'ich)ga dafn qilar edilar.

Kalit so'zlar: Piramida, firavn, Joser, Xufu, Sirius, Misr, Menkaur, Baujed.

Joserning maqbarasi ilk piramida shaklidagi biri ustidan ikkinchisi ustma-ust qo'yilgan zinapoyasimon 6 mastabadan (balandligi 60 metr) iborat bo'lib ohaktoshdan bunyod qilingan edi. Joser piramidasini Sakkara hududida saroy me'mori, bosh maslahatchi-Imxotep qurdirgan. Uning ishtirokida Joser davrida yangi yil hisobini Sirius yulduzini tongda paydo bo'lishiga asoslangan yangi taqvim kiritiladi. Joserning vorislari davrida podsho tomonidan qattiq nazorat qilinadigan davlat boshqaruv apparatini shakllanishi tugallanadi. Joserdan keyingi podsholar Memfisdan g'arbda o'z piramidalarini qurdilar. Nomlarning mustaqilligi tugatildi. Nomlar podshoga qaram bo'lgan, bir nomdan ikkinchisiga almashtirib turiladigan oliy amaldorlarga aylantirildilar. IV sulolaning asoschisi Snofru (er. av. 2600-yillar atrofida) Sinay va Nubiyaga g'olibona yurishlar uyushtiradi. Misga boy bo'lgan Sinay Misga to'la qo'shib olinadi. Snofruning vorislari davrida ulug'vor piramidalar qurilishi davlat ahamiyatiga ega bo'lgan ishga aylanadi. [1]

Podsho Xufu(Xeons—yunoncha) eng katta, balandligi 147 metr bo'lgan piramidani bunyod qiladi. Uning o'g'li Xafra (Xefren) qurgan piramidani balandligi (143 m.) sal pastroq edi. Eng so'ngi ulug'vor piramida Xafraning o'g'li Menkaura (Mikerin) tomonidan qurilgan bo'lib, balandligi 66 m edi. Piramidalar ohaktoshlardan qurilib, granit plitalar bilan qoplangan. Rivoyatlarga ko'ra Xufu va Xafra barcha Misr ibodatxonalarini yopganlar hamda yangi umumdavlat quyosh xudosi Raga siginishni joriy qiladilar. V sulola keng hajmdagi ulkan qurilishlardan \oz kechadi, quyosh xudosi Raga siginishni rag'batlantiradi, Raga sig'inish markazi Geliopol (Iunu—misrcha) shahri edi, ibodatxonalar ekin yerlarini hadyaga oldilar. Sulola kichik piramidalar

barpo qila boshladi, sulolaning so‘ngi vakili Unas birinchi bor o‘z piramidasi ichiga podsho o‘limidan keyin u dunyoda yashashi bilan bog‘liq an‘ana formulalarini keng to‘plami yozuvlarni—piramida matnlarini kiritdi.[2]

V sulola davrida misrliklar Sinay va Nubiyada o‘rnashib qolaverdilar, Luviyada urush olib bordilar, Sharqiy O‘rtayer dengizi bilan savdo qildilar, podsho Isesi davrida Bauijed nomli misrlik uzoq Punt (hozirgi Somali) mamlakatiga sayohat qiladi. VI sulola davrida (er. av. XXIV—XXII asming boshlari) tashqi siyosat yanada faollashadi. Uning podsholari Falastinga qo‘shin tortadilar. Bobil shahri misrliklarning tayanch nuqtasiga aylanadi, uning hokimlari Misr unvonlarini qabul qilib, Misr xudolariga sig‘inadilar. Nubiyadan misrliklar oltin olib keladilar. Qadimgi podsholik gullab-yashnagan davrda podsho hokimiyati bag‘oyat qudratli bo‘lib, u nafaqat oddiy misrliklar uchun balki podshoning eng yaqinlari uchun, ham yetishib bo‘lmaydigan balandlikda turar edi (bir oliy amaldor qabr toshi yozuvida unga faqat podsho taxti oldidagi yemi emas, balki podshoni oyog‘ini o‘pishga ruxsat berilganini yozadi). Xufu va uning avlodlari «Ra o‘g‘li unvonini qabul qildilar. Misming qonuniy podshosi Quyosh xudosini yerdagi ayol bilan yaqinligidan tug‘iladi degan tushuncha shakllanadi. [3]

Hech kimga podshoni muqaddas nomini aytishga ruxsat berilmagan, chunki misrliklar e‘tiqodiga ko‘ra uni nomini aytish podshoga zarar yetkazishi mumkin bo‘lgan. Shu sababli uni nomi boshqacha «ulug‘ uy», «katta uy» (pero, fir‘avn so‘zi shundan kelib chiqqan) deb atalgan. Fir‘avn odam qiyofasidagi xudo deb tasavur qilingan. U xudo Xor (Gor)ning ifodasi, xudo Raning o‘g‘li, u o‘limidan keyin xudo Osiris sifatida ulug‘langan va unga sig‘inish uchun sog‘ona-piramidalar oldida ibodatxonalar qurilgan. Fir‘avn oliy bosh kohin vazifasini ham bajargan. Davlat boshqaruvi uch bo‘g‘indan iborat bo‘lgan: markaziy, viloyat (nom), mahalliy (qishloq-jamoa). Nomlar boshqaruvi markaziy boshqaruvni kichikroq ko‘rinishidagi nusxasi bo‘lgan. Ko‘p hollarda nomarxlar separatizmi mavjud bo‘lgan. «Jad-jad», «Kanbet» atamaları jamoa kengashlari nomini bildirib, ular mahalliy sug‘orish tizimini kuzatish bilan biiga jamoada sud ishlarini ham amalga oshiiganlar. Oila huquqi, jamoa kengashlari va yuqori hokimiyatga bo‘ysundirilgan va ularning a‘zolari kichik amaldorlarga aylanganlar. Davlat boshqaruvi tizimi despotiya (yunoncha «despotes» janob), ya‘ni yakka hukmronlikka asoslangan.[4]

Fir‘avnning eng yaqin yordamchisi oliy amaldor-chati (bosh vazir) bo‘lgan. U barcha amaldorlarga rahbarlik qilgan: sun‘iy sug‘orishni tashkil qilgan. Chorva mollarini nazorat qilish, hunarmandlar, harbiy ish, soliq majburiyatlarini, qurilish ishlarini nazorat qilish ham vazimi zimmasiga yuklatilgan. Podsho oyoq kiyimini olib boruvchisi lavozimidagi amaldor bir vaqtning o‘zida qo‘shin bosh qo‘mondoni, saroy oqsoqoli, Yuqori Mismi boshqaruvchisi, bino quruvchi, biror-bir ibodatxona kohini vazifalarini ham bajargan. Qo‘shin misrliklardan to‘planib, o‘q-yoy, nayza, kalta qilich

bilan qurollangan piyodalaidan iborat bo'lgan. Chegaralarda gamizonlar tuigan. Mising ko'pchilik aholisi katta qishloq xo'jalik ekinzorlarida, hunarmandchilik ustaxonalarida ishlaydigan qaram ishchilar edi. Ulami o'z xo'jaligi boimay, o'z mehnatlari uchun oziq-ovqat ulushi olganlar va o'z ixtiyorlari bilan ish joynini tashlab keta olmas edilar. Xususiy kishilarga qaram qullar oz boijan. O'rta va past darajadagi amaldorlar ish haqini natura tarzida olar edilar.[5]

Er. av. III ming yillik o'rtalarida oliy amaldorlaiga davlat xo'jaligidan yirik yer maydonlari muntazam foydalanishga berilgan. U meros bo'lib ko'pincha mansab bilan biiga otadan o'g'ilga o'tgan, ulami ixtiyoridagi davlat yerlari davlatni oliy nazorati ostida olgan. Bundan tashqari zodagon amaldorlar xususiy mulkka ham ega boiganlar, Zodagonlami yirik xo'jaliklari bilan birga ibodatxona va davlat xo'jaliklari mavjud edi. Bunday xo'jaliklami ishchilari davlat tomonidan mehnat majburiyati tartibida sug'orish inshootlari, qurilish va boshqa ishlaiga jalb qilingan. Qishloq jamoa yerlari ham mavjud bo'lgan. Qishloq jamoa a'zolari «podsho odamlari» hisoblanib, ko'p soliq va majburiyatlarini o'taganlar. Jamoa a'zolari va hunarmandlar «nesu» yoki «xentiushi», fir'avn, zodagonlar va ibodatxona ishchilari «meret yoki xemu» deb atalgan. Qullami urushda asitga tushganlar yoki qaizga botgan kambag'allar tashkil qilgan. Ular sotilgan va sotib olingan, ammo qadimgi podsholik davrida qullar kam sonli bo'lgan. V sufola fir'avnlari (XXVI—XXV asrlar) ulkan piramidalar qurishdan voz kehdilar. Markaziy boshqaruvga mahalliy va xizmat zodogonlari jalb qilinib, diniy siyosat ham o'zgardi. Xudo Raga bagMshlab ibodatxonalar qurish kuchaydi. Endi fir'avnni ilohiyligi uning xudo Radan bevosita kelib chiqqanligi g'oyasi ilgari surildi. [6]

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Геродот. История в девяти книгах / Пер. Г. А. Стратановского. М.; Л., 1972. («Памятники исторической мысли»; репр. 1993)
2. Кадимги дунё тарихи. II кием. Ю.С. Крушкол тахрирн остида “Укитувчи” нашриёти. Тошкент - 1975.
3. Ражабов Р. Кадим ги дунё тарихи. “Фан ва техника нашриёти”. Тошкент, 2009
4. Boytora, C., & Nurali, O. (2023). Amir Temur and the Times of the Temuris Mints and Monetary Policy. Zien Journal of Social Sciences and Humanities, 16, 1-4.
5. Ollomurodov, N. Y. O. G. L. (2023). O ‘ZBEKISTONNING JANUBIY SHAHARLARIDA UY-JOY QURILISHIDAGI YUTUQLAR VA MUAMMOLAR. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(12), 25-28.
6. Ollomurodov, N. Y. O. G. L. (2023). SOVET HUKUMATINING DINGA NISBATAN MUNOSABATI VA UNING IJTIMOIIY OQIBATLARI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(4-2), 392-397.